

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ АБРЕВІАЦІЇ

У статті проаналізовано психолінгвістичні основи творення абревіатур, встановлено специфічні особливості механізму компресії в процесі абревіації. Ключові слова: абревіація, компресія, частотність, відтворюваність, мовленнєва діяльність, продуцент, реципієнт.

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XIX

58

Psycholinguistic bases of creation of abbreviations are analysed in the article, set specific features of mechanism of compression in the process of abbreviation. Key words: abbreviation, compression, frequency, producibility, vocal activity, producent, recipient.

Процес скорочення, його специфічні особливості та властивості одиниць, що виникають унаслідок абревіації, були предметом спеціальних досліджень у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці. Однак і тепер спостерігаємо розбіжності в поглядах лінгвістів на психолінгвістичні основи творення складноскорочених слів та роль механізму компресії у процесі абревіації. Використання абревіації як специфічного засобу творення лінгвістичного знака свідчить про виникнення нової пізнавальної моделі, бо всі аспекти мовної структури ... фундаментальним способом залежать від механізмів реальної мовної діяльності і від когнітивних структур, які має у своєму розпорядженні мислячий індивід. Н. Бехтерева, досліджуючи нейрофізіологічні системи забезпечення роботи мозку, серед інших виділяє дві властивості мозку, що забезпечують розвиток вищих психічних функцій людини: 1) мінімізація територій мозку, тобто діяльність, пов'язана з новизною і динамічністю; 2) фіксація й локалізація функцій у довготривалій пам'яті мозку індивіда [2, с. 59–60]. У процесі функціонування будь-якої динамічної системи (навіть і людського мозку) виділяється стадія, коли елементи діяльності стають готовими для здійснення певних операцій, а зв'язки між ними стабілізуються. Саме на цій стадії і може здійснюватися механізм компресії (від лат. *compressio* – стискання), який базується на загальній інтегративній функції мозку/мислення, за наявності чинників частотності і відтворюваності діяльності. Компресування стабільних зв'язків є універсальним механізмом, що повинен функціонувати і в мовленнєвій діяльності, а саме F у процесі абревіації. Говорячи про компресію у процесі абревіації стійких словосполучень, А. Журавльов та О. Кубрякова відзначали переважно структурне і зрідка семантичне стискання одиниць [5; 7]. Зауважимо, що в процесі абревіації відбувається не тільки семантичне компресування, але й перехід на інший спосіб оброблення інформації. Основним структурно-семантичним компонентом стійкого словосполучення є іменник, бо саме він визначає значення словосполучення, граматичні ознаки майбутнього абревіатурного утворення, а прикметник диференціює, визначає й уточнює значення іменника. Іменник як складник стійкого багатослівного найменування має максимально розмитий поняттєвий зміст (напр., відділ, комісія, комітет, комплекс, управління) через переважне вживання в певній сфері. Іменник виконує здебільшого тільки структуроутворювальну функцію, тобто є

найбільш операційним компонентом. Не можна не погодитися з думкою І. Горелова й К. Сєдова, що "нове слово в мовленнєвій діяльності виникає ... коли той, хто говорить, розуміє призначення предмета або сутність явища, але не має готового синоніма до їхнього розгорнутого найменування" [4, с. 42]. Результат дії механізму компресії як процесу абрєвіації повинен відображатися в нових номінаціях, бо здійснення такої трансформації це насамперед потреба продуцента. Для того щоб реципієнт сприйняв передану в такий спосіб інформацію, він повинен у самому мовному повідомленні отримати вказівку на спосіб сприйняття, на можливу інтерпретацію повідомлення. Цілком зрозуміло, що "вибір найбільш економного коду забезпечує швидке передання повідомлення, але при цьому вірогідність перекручування сигналу збільшується. Щоб зменшити цю вірогідність, передають надлишкову інформацію" [2, с. 161]. У нашому випадку такою зовсім не надлишковою інформацією є вказівка на результат дії механізму компресії, що дає змогу читачеві чи слухачеві вибрати правильний спосіб інтерпретації повідомлення. Виділяють два основних способи компресії словосполучень, результатами дії

Розділ І. Функціональна семантика лексичних і граматичних одиниць І

59

яких є складноскорочені слова поскладового типу (ботсад, кербуд, облводгосп, спецзагін, телемарафон) й абрєвіатури ініціального типу (АПК – аграрно-промисловий комплекс, ІГС Ф Інститут громадянського суспільства, КВУ Ф Комітет виборців України, НКРЕ – Національна комісія регулювання електроенергії, ФДМУ – Фонд державного майна України). У кожному з них вказівка на результат дії механізму компресії виражена по-різному. У складноскорочених словах це скорочені елементи слів, що утворюють вихідне словосполучення, в ініціальних абрєвіатурах це початкові літери (чи звуки), які вказують на результат дії механізму компресії і визначають спосіб інтерпретації повідомлення, тобто передбачають необхідність актуалізації цього механізму. Зрозуміло, що універсальний механізм компресії реалізується в мовленнєвій діяльності, а саме в процесі абрєвіації стійких словосполучень. Суть його полягає у "згортанні" стабільних зв'язків між операційними компонентами словосполучення, а також між поняттям і матеріальним вираженням його, що виявляється в стисненні стійкого словосполучення до опорних елементів. На думку Д. Алексєєва, "абрєвіатура за своїм задумом не призначена для передання всієї інформації, що міститься в розгорнутому і, отже, певною мірою описовому найменуванні. Абрєвіатура передбачає обов'язкове узагальнення зазначеної інформації, її стиснення і конденсацію" 1, с. 212–213]. Указівка на результат дії механізму компресії у процесі абрєвіації полягає в новому утворенні, що являє собою або поєднання компонентів слів (чи компонента і цілого слова), або виражається скороченням слів до початкових букв чи звуків. І перший, і другий способи вираження результатів механізму компресії пропонують не тільки варіант, а й шлях інтерпретації повідомлення, що виявляється у співвіднесенні складників абрєвіатури з компонентами певного словосполучення, тобто активізації в довгочасній пам'яті некомпресованих форм. Суттєвим для виявлення специфіки процесу абрєвіації є встановлення зв'язку між кодуванням (скороченням) сигналу і частотністю вживання слова. Необхідно відзначити одну з особливостей абрєвіації щодо нейрофізіологічного механізму кодування найуживаніших слів. Кількісну перевагу серед абрєвіатур мають власні назви, які можуть бути частотними не тільки реально, але й потенційно, тому, згідно з дією

універсального закону аналогії, можуть скорочуватися й новостворені словосполучення, частотність вживання яких тільки передбачається. Отже, в основі психолінгвістичного процесу абревіації лежить здатність мозку кодувати найбільш частотні й потенційно частотні словесні форми за допомогою механізму компресії, який виявляється у скороченні слів чи компонентів стійких словосполучень до складників чи початкових букв або звуків.

ЛІТЕРАТУРА 1. Алексеев Д.И. Сокращённые слова в русском языке / Д.И. Алексеев. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1979. – 328 с. 2. Бехтерева Н.П. Здоровый и больной мозг / Н.П. Бехтерева. – Л.: Наука, 1988. – 262 с. 3. Будагов Р.А. Определяет ли принцип экономии развитие и функционирование языка? / Р.А. Будагов // Вопросы языкознания. – 1972. – № 1. – С. 17–36. 4. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолінгвістики / И.Н. Горелов, К.Ф. Седов. – М.: Лабиринт, 1997. – 224 с. 5. Журавлев В.К. Внешние и внутренние факторы языковой эволюции / В.К. Журавлев. – М.: Наука, 1982. – 328 с. 6. Земская Е.А. Язык как деятельность. Морфемика. Слово. Речь / Е.А. Земская. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 688 с. 7. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1986. – 158 с.